

Papisto uskon ja tiedon suhdetta etsimässä

Esko M. Laine & Minna Ahokas (toim.):

Hyödyllisen tiedon piirit. Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla.

SKS 2018. 262 s. ISBN 978-952-222-9311.

Mitä tieto on ja kenelle se kuuluu? Teoksessa *Hyödyllisen tiedon piirit* (2018) pohditaan näitä kysymyksiä 1700-luvun suomalaisen papiston näkökulmasta. Aikaan, jolloin viralliset tiedonvälityksen kanavat olivat huomattavasti rajoitetummat kuin nykyään, kuului olennaisesti kysymys siitä, millaista tietoa pidettiin rahvaalle sopivana. Ruotsin valtakunnan papiston erityinen asema esivallan ja kansan välissä tarkoitti samalla, että he kontrolloivat monessa suhteessa aatteiden ja oppien leviämistä valtakunnassa. Näin teoksen näkökulman

asettaminen erityisesti papiston itsensä käsityksiin tiedosta ja tarpeista tiedon rajoittamiseen on mielekäs ja tärkeä.

Kirjan tematiikkaan kuuluu erottamattomasti kysymys valistuksen roolista. Papiston suhteesta valistusaatteisiin ja uuteen tietoon on kiinnitetty huomiota tieteen kentällä myös Pohjolassa. Esimerkiksi käsitykset 'hyödyn aikakauden' käytännöllisistä papeista tai Anders Chydeniuksen (1729–1803) 'aikaansa edellä' olleesta talousajattelusta ovat olleet jo pitkään monen historiantutkijan kiinnostuksen kohteina. Esko M. Laineen ja Minna Ahokkaan toimittama, Helsingin yliopiston kirkkohistorian tutkijoiden *Hyödyllisen tiedon maailmat* -tutkimushankkeen puitteissa toteutettu teos kuitenkin kiinnittyy selkeästi tällä vuosituhanella yleistyneeseen paradigmaan. Siinä papiston roolia tiedonvälittäjänä tarkastellaan erityisesti siitä näkökulmasta, miten he ymmärsivät tiedon ja uskon suhteen. Tässä mielessä teos tuo monipuolisen lähdeaineiston avulla uusia näkökulmia sekä valistusajattelun ja kristinuskon että papiston ja rahvaan väliin suhteisiin 1700-luvulla.

Johdantoartikkelissaan Minna Ahokas ja Päivi Räisänen-Schröder liittävät teoksen osaksi kansainvälistä keskustelua tiedon synnyn ja rakentumisen sosiaalisesta luonteesta. Koska teoksen näkökulma liittyy erityisesti papistoon ja heidän ymmärrykseensä, kirjoittajat purkavat oppisäädyn suhdetta tietoon, uskoon ja kansanvalistukseen, ansiokkaasti ja monipuolisesti. Papiston ja tiedon suhteeseen vaikuttivat sekä pappien yhteiskunnallinen rooli, sosiaalinen asema että pappien omat mahdollisuudet päästä käsiksi tietoon ja sivistykseen. Jo johdantoartikkelista voidaan havaita teoksen kirjoittajakunnan laaja asiantuntemus kirkkohistorian lisäksi kirjahistorian alueella, minkä avulla kyetään luomaan monipuolinen kuva papiston lähtökohdista tietoon ja tiedon reunaehtoihin.

Tutkimusartikkelit alkavat Esko M. Laineen tekstillä, jossa hän tarkastelee 1700-luvun yhtenä merkittävimpänä kansankirjailijana tunnetun Tuomas Ragvaldinpojan (1724–1804) ja Turun tuomiokapitulin välistä konfliktia, joka koski vanhojen saarnojen uudelleen julkaisua. Näin huomio kiinnittyy juuri sääty-yhteiskunnan tuomiin pyrkimyksiin asettaa rajoja tieteen levittämiselle. Tuomas Ragvaldinpojan tapaus oli lajissaan poikkeuksellinen, minkä johdosta Laine tarkastelee tapausta mikrohistoriallisen lähestymistavan mukaisesti "tirkistysaukkona" erityisesti 1700-luvun jälkipuoliskon ylempään papiston tapaan kontrolloida teologista tietoa. Vaikka lukija olisikin skeptinen mikrohistoriallisesti tarkasteltujen tapausten laajemmasta yleistettävyydestä, Laine onnistuu tutkimusasetelmansa avulla nerokkaasti luomaan kuvaa 1700-luvun loppupuolen sääty-yhteiskuntaan perustuvista ideoista. Artikkelin tarkastelun kohteena olevan tapauksen, sen osapuolten ja reunaehtojen tarkalla kontekstualisoinnilla Laine osoittaa,

että ylempään papiston ymmärrys eri säätyjen erilaisista yhteiskunnallisista tehtävistä ja oikeuksista koski myös sitä, kenellä oli oikeus pitää hallussaan ja levittää tietoa.

Minna Ahokas tarkastelee Pro Fide et Christianismo -seuran alkuaikeiden toimintaa kristillisen valistuksen ja kasvatustoiminnan kentällä siitä näkökulmasta, millaiselta seuran mielestä hyödyllinen kristilliseen oppiin pohjautunut tieto näytti julkaisujen ja kansanopetushankkeiden osalta. Seura perustettiin vuonna 1771 hovisaarnaaja Carl Magnus Wrangellin (1727–1786) aloitteesta edistämään kristinopin leviämistä ja kansanvalistusta, joten tässä suhteessa artikkeli kertoo yhdestä merkittävästä palasesta ruotsalaisen ja suomalaisen kirjallistumisen historiaa. Ahokas rajaa tarkastelukohteen suomalaisen alueen, jonka hän perustelee (erityisesti kielen takia) olleen omanlaisensa ja aikaisemmassa tutkimuksessa vähälle huomiolle jäänyt toimintakenttä seuran toiminnassa. Itse artikkelissa seuran toiminta tiedon levittäjänä varsinaisesti Suomen näkökulmasta jää kuitenkin usein sivuosaan, jolloin lukijan on hankala hahmottaa, millaisen kontribuution artikkeli lopulta tarjoaa. Ahokkaan mukaan seuran tiedonlevittämisstrategiassa korostui oppineen tiedon levittäminen ylempille yhteiskuntaryhmille, mutta kansan kohdalla korostui uskonnollinen viisus ja taito. Artikkelin käsittelyluvuissa on kuitenkin jonkin verran luettelomaisuutta ja lukijan on myös osin hankala hahmottaa, minkälaisen empirian varaan loppupäätelmät rakentuvat. Näistä rakenteellisista seikoista huolimatta artikkeli kuvaa monipuolisesti seuran toimintaa sekä seuran jäsenten verkostoja ja ymmärrystä kristillisestä tiedosta.

Päivi Räisänen-Schröder tarkastelee artikkelissaan kirkkoherra Johan Frosteruksen (1720–1809) vuonna 1791 ilmestyneen, laajaa suosiota saaneen varhaismodernia luonnontietoa käsittelevän *Hyödyllinen huwitus Luomisen Töistä, Yxinkertaisille awuxi Jumalan Hywyden Tundoon Ja Palweluxeen* -kirjan luomakuntaan liittyvää hyödyllistä tietoa. Räisänen-Schröder etsii ansiokkaasti ruotsalaisia ja kansainvälisiä vertailukohia ja (mahdollisia) vaikutteita osoittaen, että Frosteruksen teos oli monessa suhteessa varsin itsenäinen ja sisällöltään nimenomaisesti suomenkieliselle rahvaalle suunnattu teos. Kirjoittaja yhdistelee taitavasti käsitystä kirjan alempisäätöisestä lukijaihanteesta ja siitä, miten kirjassa esitetty tieto luomakunnasta ja sen osa-alueista on pyritty tuomaan nimenomaan heidän arkeensa sopiviksi ja mielekkäiksi, sekä oikeanlaisen ymmärryksen uskon ja luonnon suhteesta ohjaavaksi. Kirjan laajemmasta aikalaisreseptiosta ei tokikaan ole muuta tietoa kuin siihen liittyneet kirja-arvostelut, mutta tämä ei ole tutkimusasetelman kannalta ongelma.

Tuija Laineen artikkelissa tarkastellaan lapsille taroitettuja uskonnollisia kirjoja kasvatuksen välineinä varhaismodernissa Suomessa sekä sitä, miten nämä kirjat heijastelivat eri aikojen käsityksiä lapsuudesta. Laine

pohjustaa tutkimusasetelmansa luomalla kuvaa lastenkirjallisuudesta laajemmassa eurooppalaisessa kontekstissa, sillä nämä kehityskulut heijastuivat (viiveellä) osiltaan myös suomalaisessa lastenkirjallisuudessa. Samoin kirjoittaja osoittaa tutkimusalueeseen liittyvän problematiikan siinä, että lapset saattoivat usein lukea muitakin kuin vain lapsille suunnattuja kirjoja. Samoin esimerkiksi Laineen artikkelissaan käsittelemiä katekismuksia lukivat usein oppimismielessä muutkin kuin lapset. Laine tarkastelee keskeisiä (pääasiassa uskonnollisia) teoksia sekä niiden pedagogista luonnetta ja lasten oppimisen kannalta merkityksellisiä pidettyjä asioita ja toimintatapoja – siis lapsille hyödyllistä tietoa 1700-luvulla erityisesti uskonnollisen kasvatuksen näkökulmasta. Hän osoittaa, että 1700-luvun suomalaisessa lapsille suunnatussa kirjallisuudessa lapset otettiin omana oppijaryhmänään selkeämmin huomioon ja opetusmenetelmiä pyrittiin jossain määrin kehittämään lapsen käsitys- ja oppimiskyvyn kannalta mielekkäämmiksi.

Teoksen päättävä Kaarlo Arffmanin artikkeli liittyy sisällöltään monipuolisiin almanakkoihin. Almanakka toimi ennen kaikkea kalenterina, mutta samalla se sisälsi monenlaista tietoa vuodenkierrosta, kuten sääennustuksista, pyhäpäivien evankeliumiteksteistä tai vuotuisista markkinoista, samoin kuin erilaisia käytännöllisiä ohjeartikkeleita esimerkiksi pellonviljelystä. Arffmania kiinnostavat erityisesti 1700-luvulta säilyneisiin suomalaisiin almanakkoihin tehdyt muistiinpanot ja päiväkirjamaiset merkinnät, joiden avulla hän pääsee-kin tarkastelemaan pääasiassa oppisäätyn kuuluneiden ihmisten arjessa ja työssä hyödyllisiksi kokemia asioita. Arffmanin aineisto ja tutkimusnäkökulma ovat mielenkiintoisia ja ainutlaatuisia tutkimuksellisia avauksia 1700-luvun papiston henkilökohtaisesta elämänpöytäkirjasta sekä siitä, mitä papin työssä oli tärkeää tietää. Arffman toki itsekin mainitsee, että almanakkamerkintöjen pohjalta ei voi tehdä pitkälle meneviä tulkintoja yksittäisten pappien sielunmaisemasta. Tästä huolimatta artikkeli edustaa tärkeää lähdeytötä 1700-luvun papiston monipuolisten toimenkuvien tutkimuskentällä.

Kokonaisuutena kirja tarjoaa mielenkiintoisia näkökulmia ja tiivistää hyvin tutkimushankkeen lähtökohtia tarkastella papistoa (ja rahvasta) tiedon muokkaajina 1700-luvun Suomessa. Teoksen useissa artikkeleissa teemat ja näkökulmat koskevat kuitenkin monella tavalla koko Ruotsin valtakuntaa, samoin kuin useat teoksessa esitetyt näkökulmat ovat kiinnostavia kysymyksiä Suomen ohella myös koko valtakuntaa ajatellen. Lukijalle herää kysymys, olisiko tutkimusasetelmissä voinut huomioida selkeämmin myös koko valtakuntaa koskevan käsittelyn. Olisin toivonut ajoittain myös hie- man syvällisempää pohdintaa papiston ja tiedon suhteen asettumisesta laajempiin ruotsalaisen yhteiskunnan rakentumisen ja muutoksen konteksteihin. Samoin teoksen loppuun olisi voinut – ansiokkaasti kirjoitetusta

johdannosta huolimatta – harkita jonkinlaista kokoavaa yhteenvetoa tutkimusartikkeleissa esitetyistä näkökulmista. Nämä pienet huomautukset eivät kuitenkaan muuta sitä, että *Hyödyllisen tiedon piirit* on erinomainen puheenvuoro, joka osoittaa selkeästi tarpeen tarkastella enemmänkin varhaismodernin papiston käsityksiä maailmasta ja yhteiskunnasta – ja itsestään sen osana.

Joonas Tammela, FM
Jyväskylän yliopisto